

КОИ СА НАЙ-ПОПУЛЯРНИТЕ ЛЕКАРСТВЕНИ РАСТЕНИЯ СРЕД НАСЕЛЕНИЕТО В РАЙОНА НА СЕВЕРНОТО ЧЕРНОМОРИЕ?

Джени Чернева, Галина Янева, Добри Иванов

Катедра Биология, Факултет по Фармация, Медицински университет - Варна

WHICH ARE THE MOST POPULAR MEDICINAL PLANTS IN THE AREA OF THE NORTH BLACK SEA COAST?

Djeni Cherneva, Galina Yaneva, Dobri Ivanov

Faculty of Pharmacy, Department of Biology, Medical University of Varna

РЕЗЮМЕ

Настоящото изследване е част от по-широко етноботанично проучване проведено в района на Северното Черноморие през периода април – юни 2015 година, чрез техниката интервю лице в лице. Анкетирани бяха 185 души избрани на случаен принцип.

Целта на настоящото проучване бе да разберем кои билки са най-популярните и да съберем данни за местните имена, използваема част и етноботанична употреба, като определим кои са „Билките на Баба“ – най-популярните билки, за които информацията се предава основно словесно.

От споменатите в анкетата 103 растителни вида принадлежащи към 54 семейства, 83 вида са български и 20 вида са чужди растения, като за 79 вида български растения са попълнени данните посочени в анкетата.

На база посочените данни е установено наличие на стабилно познание за билките и тяхната етноботанична употреба сред местното население на Северното Черноморие. Най-популярни се оказаха 26 български растения и те съответно бяха определени като „Билките на Баба“.

Ключови думи: етноботанично проучване, билки, Северно Черноморие

ABSTRACT

This study is part of a broader ethnobotanical research conducted in the area of the North Black Sea Coast in the period April - June 2015, using face-to-face interviews technique. The respondents were 185 randomly selected local people.

The aim of this study was to determine the most popular herbs, along with data collection of their respective common names, useful plant parts and ethnobotanical uses. In addition to the above, we aimed to ascertain the so called Grandma's herbs - the most popular herbs the knowledge for which is based on the oral tradition of verbal transmission, i.e. by word of mouth through successive generations.

Out of 103 plant species belonging to 54 families included in the survey, 83 species were native to Bulgaria, and 20 species - foreign plants. The survey data was completed for 79 plant species endemic to Bulgaria.

Sound knowledge of herbs and their ethnobotanical use among local population of the North Black Sea Coast was determined based on the research data.

Top 26 most popular Bulgarian medicinal plants were respectively defined as Grandma's herbs.

Keywords: ethnobotanical research, herbs, North Black Sea Coast

ВЪВЕДЕНИЕ

Диворастящите и културните растения са били винаги неразривна част от битата на българина и са играли важна роля в българското домакинство. Българите са добре осведомени за различните видове употреба на билки - традиционни и модерни, и ги използват основно за лечение, храна, украса, козметика, както и за генериране на доходи. Народната медицина има своите традиции в българската култура (1).

Съществуват редица ценни етноботанични научни трудове - за българските растения (2,3,4,5,6,7,8), регионални проучвания на билките на Балканския полуостров в близост до България (9,10), проучвания на фармакологично важни растения (9,10,11,12), справочници за събиране и използване на лечебни растения (7,9,13). През последните десетилетия етноботанични изследвания у нас са извършвани както от национални, така и от чуждестранни учени (2,11,12,14,15,16,17).

Целта на настоящото проучване бе да разберем кои билки са най-познати на населението в района и да съберем данни за местни имена, използвана част и етноботанична употреба, като по този начин определим кои са „Билките на Баба“ – най-популярните билки, за които информацията се предава основно словесно.

МАТЕРИАЛИ И МЕТОДИ

Проучването бе проведено в различни градове и села по Северното Черноморие от април до юни 2015 г. чрез използване на техниката интервю лице в лице, широко използвана в подобни проучвания (12,18). Интервюираните бяха избрани на случаен принцип.

За да проверим текущото състояние на традиционното знание за билките, на анкетирания бе зададен следният въпрос: Познавате ли следните лечебни растения? Предоставен беше списък от 15 популярни български лечебни растения.

Резултатите са анализирани със стандартни статистически методи.

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИИ

Проведени бяха общо 185 интервюта сред населението на 11 града и 9 села от района на Северното Черноморие.

Общо списъкът на цитираните в анкетните листи лечебни растения нарасна до 103 вида, принадлежащи към 54 семейства. От тях 83 вида са български от 42 семейства и 20 чужди от 17 семейства.

За 79 вида от 39 семейства са попълнени данните, посочени в анкетата. Непълна информация е дадена за 4 билки.

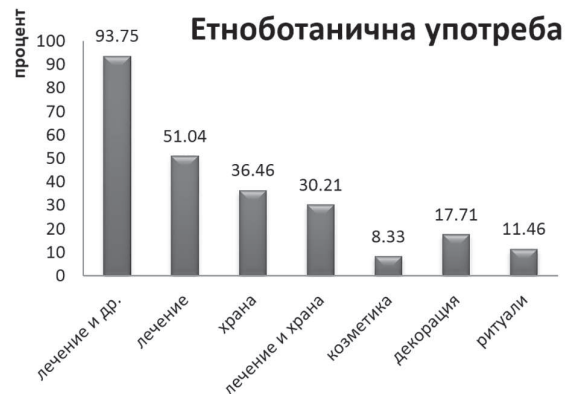
В проведеното проучване най-често цитирани са растения от семействата: Lamiaceae с 13 вида, Asteraceae с 11, Apiaceae с 7 и Rosaceae с 6. Останалите семейства са споменати с по 1-3 вида.

Семействата Lamiaceae, Asteraceae и Rosaceae са най-често споменавани и в редица изследвания, проведени във вътрешността на страната, както и в чужди проучвания (2,17,18,19,20), а Asteraceae и Apiaceae са сред най-често цитираните семейства в старите рецепти, описани в книгата на св. Иван Рилски от 1845 г. (17,21).

При сравнение на видовата принадлежност на цитираните в нашето изследване лечебни растения от общо 113 вида, 32 съвпадат с тези, цитирани в книгата на св. Иван Рилски, 41 се споменават в по-новите проучвания на Кожухарова (2013) и Колева (2015) за вътрешността на страната и само 8 вида са споменати едновременно в нашето и останалите проучвания (2,17,21).

Фактът, че в сравнение със старите рецепти от 1845 г. населението по Северното Черноморие цитира 32 вида, които се повтарят и допълнително 71 вида, показва първо, че е налице стабилност на информационния поток, който се е предавал и запазил през годините, и второ, че се прокарва тенденция на еволюиране и обновяване на познанието за лекарствените растения. По време на процеса на предаване на информацията от уста на уста съдържанието на познанието претърпява промени и нови интерпретации (17,22).

От друга страна при сравнение на информацията, предоставена от населението по Северното Черноморие, с тази на населението от вътрешността на страната (съобщени са 61 вида допълнително), се вижда, че са налице регионални различия в народното познание за билките,

Фиг. 1. Етноботанична употреба на цитираните от участниците лечебни растения

което е обусловено от икономическите, културните и екологически особености на районите, в които са проведени проучванията.

Според посочената етноботанична употреба цитираните от местното население лечебни растения разпределихме в седем групи (Фиг. 1).

Кои са най-популярните билки – „Билките на баба“, и какво е тяхното най-популярно приложение?

Голямото разнообразие от билки в България се използва основно за лечение и профилактика, като храна и подправки и за декорация. Налице са регионални и местни различия в тяхната употреба, но голяма част от тях имат еднакво приложение в цялата страна (1). Тези билки са предимно популярни лекарствени видове или са широко използвани в традиционната българска кухня. Те са лесно достъпни за по-голямата част от населението и обикновено са по-широко разпространени или могат лесно да се отглеждат (1).

Анализът на данните показва, че най-популярни билки - „Билките на Баба“, сред тези, които предоставихме на участниците на списък (споменати от повече от 50% от информаторите), са 11 вида.

Най-популярни сред тези, които анкетираните сами посочиха като най-често използвани (цитирани повече от 10 пъти), са 15 вида. Като обединим двата списъка, можем да обобщим, че „Билките на баба“, за които информацията се предава основно устно, през поколения са общо 26 вида (Табл. 1).

В сравнение със списъците на най-популярните билки, определени в други скорошни изследвания за вътрешността на страната, между 8 и 11 вида се повтарят, а само 3 вида: лайка, шипка и смрадлика, присъстват във всички списъци едновременно (1,2,17). От определените от нас 26 най-популярни билки 15 не са споменати в старите рецепти на св. Иван Рилски от 1845 г. (21). Тези резултати подчертават от една страна подновения интерес към фитотерапията в наши дни, а от друга – наличието на регионални различия в народното познание за билките.

Определените от нас най-популярни като „Билките на Баба“ се използват основно за лечение и храна - 17 вида или 65.38%, но голям брой от тях имат повече от две приложения. Основно за лечение се използват 17 вида или 65.38%, 16 вида или 61.54% за приготвянето на храна и като подправки, 6 вида или 20.08% за декорация, 6 вида или 20.08% за козметика и 3 вида или 11.53% за ритуали.

Разнообразната етноботанична употреба на тези билки показва, че те са здраво свързани с бита на местното население, което е и предпоставка за запазване и предаване на народното познание за тях и тяхното приложение.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Събраната информация в настоящето проучване ни дава основание да приемем, че е налице стабилно познание за билките и тяхната етноботанична употреба сред местното население на Северното Черноморие.

От една страна се наблюдава тенденция на еволюиране и обновяване на познанието за лекарствените растения, а от друга - се очертават регионални различия в народното познание за билките, което вероятно е обусловено от икономическите, културните и екологическите особености на района, в които е проведено изследването.

Високият процент на българските билки, споменати като подправки, потвърждава, че те заемат важно място в кулинарните традиции на местното население. Честото цитиране на употребата на вносни подправки обаче показва, че и други култури имат влияние върху етноботаничното познание у нас. Това, разбира се, е обусловено както от благоприятното географско разположение на България, така и от процесите на миграция и глобализация на съвременното общество.

Най-популярни като „Билките на Баба“ бяха определени 26 билки, за които информацията се предава основно устно. Разнообразната етноботанична употреба, посочена за тези растения, показва, че те са здраво свързани с бита на местното население, което е и предпоставка за запазване и предаване на народното познание за тях и тяхното приложение.

Табл. 1. Списък на „Билките на Баба“

Семейство	Латинско име	Българско име	Местни названия	Използваема част	Етноботанична употреба					Респонденти брой п (%)
					лечение	храна	косметика	декорация	ритуали	
Anacardiaceae	<i>Cotinus coggygia</i> Scop.	смадлика	тетра	листа	x		x	x		127 /68.65%/
Ariaceae	<i>Anethum graveolens</i> L.	копър		стрък, семена	x	x				14 /7.57%/
Ariaceae	<i>Petroselinum crispum</i> (Mill. Nympha ex A.W.Hill	магданоз	мерудия	стрък	x	x				13 /7.03%/
Asteraceae	<i>Matricaria chamomilla</i> (L.) Rausch.	лайка	подрумиче, лайкучка	цвят	x			x		158 /85.41%/
Asteraceae	<i>Calendula officinalis</i> L.	невен	месече, ружича, ружа	цвят, стрък	x		x			123 /66.43%/
Asteraceae	<i>Achillea millefolium</i> L.	бял равнец		цвят	x	x				106 /56.22%/
Saprotifoliaceae	<i>Sambucus nigra</i> L.	черен бъз	чурчовина, свирчина	цвят	x					16 /8.65%/
Geraniaceae	<i>Geranium macrorrhizum</i> L.	здравец	гераници	листа, коренище	x			x		25 /12.97%/
Geraniaceae	<i>Pelargonium roseum</i> Willd.	индрише		сок	x	x				20 /10.81%/
Nyctaginaceae	<i>Nyctaginia perfoliata</i> L.	жълт кантарион	звъника, калъчево порязана трева	цвят, стрък	x					31 /16.76%/
Lamiaceae	<i>Mentha viridis</i> L.	джоджен		листа	x		x			12 /6.49%/
Lamiaceae	<i>Origanum vulgare</i> L.	риган	чубрица, балкански чай, черновръхче	листа, цвят, стрък	x		x			127 /68.65%/

Lamiaceae	<i>Thymus serpyllum</i> L.	машерка	бабина душица, овчарска мерудия, овча чубра	листа, цвят, стрък	х	х	х	х	146 /78.92%/
Lamiaceae	<i>Mentha spicata</i> L.	менга	джоден, гюзум лютивя мента, нане	листа, стрък	х	х	х	х	144 /77.84%/
Lamiaceae	<i>Melissa officinalis</i> L.	маточина	лимонче, пчелно биле, лимонена трева, пчелник	листа, стрък	х	х	х	х	119 /64.32%/
Lamiaceae	<i>Salvia officinalis</i> L.	градински чай	салвия, конски босилек	цвят	х	х	х	х	105 /57.30%/
Lamiaceae	<i>Rosmarinus officinalis</i> L.	розмарин	бабин косъм	листа	х	х	х	х	14 /7.57%/
Lamiaceae	<i>Lavandula angustifolia</i> L.	лавандула		цвят	х	х	х	х	14 /7.57%/
Lamiaceae	<i>Osimum basilicum</i> L.	босилек		листа, стрък	х	х	х	х	23 /12.43%/
Lamiaceae	<i>Sideritis scardica</i> L.	мурсалски чай	пирински чай, родопски чай, алибогушки чай	стрък	х	х	х	х	12 /64.9%/
Liliaceae	<i>Aloe</i> sp.	алое			х	х	х	х	22 /11.89%/
Rosaceae	<i>Rosa canina</i> L.	шипка	див гюль, дива роза	плод, корени	х	х	х	х	145 /78.38%/
Rosaceae	<i>Crataegus monogyna</i> L.	глог	глогина	цвят, плод	х	х	х	х	107 /57.84%/
Rosaceae	<i>Rubus fruticosus</i> L.	кълбина	планучка	плод, листа, корени	х	х	х	х	105 /56.76%/
Tiliaceae	<i>Tilia</i> sp.	липа		цвят	х	х	х	х	48 /25.95%/
Urticaceae	<i>Urtica dioica</i> L.	коприва		листа, стрък корен	х	х	х	х	16 /8.65%/

ЛИТЕРАТУРА

1. Ploetz KL. An ethnobotanical study of wild herb use in Bulgaria. A Thesis. Master of Science In Forestry. Michigan Technological University; 2000.
2. Kozuharova E, Lebanova H, Getov I, Benbassat N, Napier J. Descriptive study of contemporary status of the traditional knowledge on medicinal plants in Bulgaria. *African Journal of Pharmacy and Pharmacology*. 2013; 7 (5):185-198.
3. Petkov V. Contemporary phytotherapy. *Medicine and physculture*. Sofia. 1982; p.517. (Bulgarian language).
4. Mitrev A, Popova S. Atlas of the medicinal plants in Bulgaria. Sofia; p. 223 (Bulgarian language).
5. Kitanov B. Identification and collection of herbs. *Zemizdat*. Sofia. 1987; p. 193. (Bulgarian language).
6. Pamukov D. Home pharmacy. Sofia. 1992; p. 114 (Bulgarian language).
7. Николов, Ст. (ред.) Специализирана енциклопедия на лечебните растения в България. «Българска енциклопедия» - БАН, Фармацевтичен факултет, МУ, Изд. «Труд», 2006.
8. Stanev S. History of the Bulgarian Botany. *Tafprint*, Plovdiv. 2010; p. 452. (Bulgarian language).
9. Dimitrova D, Raycheva T. Ethnobotany and Modern Agrarian Education in Bulgaria. *Agricultural University – Plovdiv. Scientific works*. 2010; LV (2):333-338.
10. Dogan Y, Nedelcheva A, Obratov-Petkovich D, Padule I. Plant used in traditional handicrafts in several Balkans countries. *J. Indian Traditional knowledge*. 2008; 7(1): 157-161.
11. Ivancheva S, Stantcheva B. Ethnobotanical inventory of medicinal plants in Bulgaria. *Ethnofarmacol*. 2000; 69 (2): 165-167.
12. Ploetz K, Orr B. Wild herb use in Bulgaria *Economic Botany*. 2004; 58 (2): 231-241.
13. Стоянов, Н., Китанов, Б. Диви полезни растения в България. София, БАН, 1960.
14. Leporatti ML, Ivancheva S. Preliminary comparative analysis of medicinal plants used in the traditional medicine of Bulgaria and Italy. *J. Ethnopharmacol*. 2003; 87:123-142.
15. Kültür Ş, Sami SN. Medicinal plants used in Ispirih (Razgrad-Bulgaria) District. *Turk J. Pharm. Sci*. 2009; 6 (2):107-124.
16. De Boer H.J. Local awareness of scarcity and endangerment of medicinal plants in Roussenski Lom Natural Park in Northern Bulgaria. In: Pardo-de-Santayana M, Pieroni A., Puri RK. editors. *Ethnobiology in the New Europe*. Berghahn Books. New York: Oxford; 2010.
17. Koleva V, Dragoeva A, Nanova Z, Koynova T, Dashev G. An ethnobotanical study on current status of some medicinal plants used in Bulgaria. *Int.J.Curr.Microbiol.App.Sci*. 2015; 4 (4): 297-305.
18. Akaydin G, Şimşek I, Arituluk ZC, Yeşilada E. An ethnobotanical survey in selected towns of the Mediterranean subregion (Turkey). *Turkish Journal of Biology*. 2013; 37:230-247.
19. Tetik F, Civelek S, Cakilcioglu U. Traditional uses of some medicinal plants in Malatya. *Journal of Ethnopharmacology*. 2013; 146 (1): 331-346.
20. Agelet A, Valle's J. Studies on pharmaceutical ethnobotany in the region of Pallars (Pyrenees, Catalonia, Iberian Peninsula). Part I. General results and new or very rare medicinal plants. *Journal of Ethnopharmacology*. 2001; 77: 57-70.
21. Nedelcheva A. Medicinal plants from an Old Bulgarian medical book. *Journal of Medicinal Plants Research*. 2012; 6(12):2324-2339.
22. Haselmair R, Pirker H, Kuhn E, Vogl CR. Personal networks: a tool for gaining insight into the transmission of knowledge about food and medicinal plants among Tyrolean (Austrian) migrants in Australia, Brazil and Peru. *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine*. 2014; 10:1.